

A gender mindig politikai kérdés

Bartha Eszter beszélgetése Susan Zimmermannal

Susan Zimmermann a Közép-európai Egyetem Társadalmi nemek tanulmánya, valamint Történelemtudomány Tanszékének professzora, és a Bécsi Egyetem oktatója. A gender- és a történettudomány nemzetközileg elismert kutatója, akinek publikációi elsősorban angolul és németül jelennek meg. Nevét azonban az Eszmélet olvasói is jól ismerik, hiszen a folyóirat rendszeres szerzője, tanácsadó testületének tagja, aki sokáig szerkesztőként is részt vett a lap munkájában. Kutatási témái igen széles spektrumot ölelnek fel: szociálpolitika, szegénységügy, nőmozgalmak, illetve az elmúlt években az államszocialista korszak nőtörténetével is sokat foglalkozott. Számos rangos nemzetközi ösztöndíjat nyert el, többek között tagja volt a berlini Wissenschaftskollegnek, és ösztöndíjas kutatója a Humboldt Egyetemen működő, munka- és munkástörténettel foglalkozó kutatócsoportnak (re: work, the International Research Center on Work and Human Life Cycle).

Bartha Eszter

Első komoly kutatási témád a dualizmus kori Magyarország szociálpolitikája volt. A témával foglalkozó monográfiád német és angol nyelven is megjelent, később pedig egy másik is angolul, amely a magyar szociálpolitika más területeit tárgyalja. Milyen út vezetett számodra a szociálpolitikától a genderig, azaz a társadalmi nemek tudományáig?

Susan Zimmermann

Ez jó kérdés, és a válasz egy személyes történet, amelyet az óráimon is el szoktam mesélni a diákoknak. Sok szála van, persze, de a legfontosabb mozzanat az volt, hogy 1918 előtt Magyarországon a városi szegénygondozásban, illetve a jogi szabályozásokban létezett egy olyan kategória – vagyis inkább büntetés –, hogy *kitoloncolás*. Ezt azzal indokolták, hogy a fővárosba áramló tömegekben sokan nem rendelkeztek fővárosi illetőséggel, hanem megmaradt a községi illetőségük, ami ahhoz a helyhez kapcsolta őket, ahonnan eredetileg jöttek. Namármost, ha az ilyen jogi helyzet-

ben lévő emberek annyira elszegényedtek, elnyomorodtak, hogy nem maradt más számukra, csak az utcán való kéregetés, vagyis megjelentek nyilvánosan is mint „zavaró” (vagy az „utcaképet elrontó”) elemek, akkor ezt a büntetést alkalmazták velük szemben. A kitoloncolás jogi kategória volt, jogi intézmény, és a budapesti statisztikai évkönyvekben évről évre megjelent, hogy milyen ok miatt, hány embert toloncoltak ki a fővárosból, és hogy közöttük mennyi volt a férfi, illetve a nő. Én a kutatásom során átnéztem ezeket az évkönyveket és csináltam belőlük egy statisztikát, hogy az évek folyamán hogyan változtak ezek a számok, és hány százalék nő volt mindenkor a kitoloncoltak között. Meg fogsz lepődni: rendkívül alacsony volt ez a százalék. És akkor elkezdtem azon gondolkodni, hogy ez vajon miért van így. Talán kevesebben voltak a szegény nők, mint a szegény férfiak, vagy nem mertek koldulni az utcán, vagy hogy is van ez? Próbáltam megkeresni ennek a különbségnek a tudományos magyarázatát, és sehogyan sem jutottam dűlőre. És akkor még egyszer belenéztem az eredeti statisztikai évkönyvekbe, és hirtelen a szemembe ötlött az a kategória, hogy *tiltott prostitúció*. Ez is lehetett ugyanis a kitoloncolás egyik oka. És akkor rájöttem, hogy a tiltott prostitúció a női szegénységnek volt az egyik megnyilvánulása a főváros utcáin, mert a férfiakat csavargásért ítélték el, vagy pedig koldulásért, de prostitúcióért szinte kizárólag csak nőket állítottak elő a rendőrök. És amikor ezeket a számokat hozzáadtam a csavargás és koldulás miatt ítéltettekhez, akkor a nők aránya hirtelen elérte vagy meghaladta a 40%-ot. Ez volt az első lépés.

Bartha Eszter

Hogyan léptél innen tovább, az elméletig?

Susan Zimmermann

A második lépés, ennél a példánál maradva, hogy ez a statisztika mit jelent a szegényügy vagy – tágabb értelemben – a szociálpolitika kutatása számára konceptuálisan. Rá kellett jönnöm, és ezt leírtam a disszertációmban is, hogy ez nemcsak azt jelenti, hogy a mai kutatók elhanyagolták ezt a harmadik kategóriát, hanem az egész korabeli szegényügyi politikát jellemezte a nemi előítéletesség. Engem ugyanis nem az érdekelt, hogy ténylegesen igaz volt-e a vád, vagy sem, hogy egy adott nő valóban prostituálta magát, vagy pedig csupán „ráhúzták” ezt a kategóriát, hanem az, hogy annak a nőnek, akinek nem volt otthona és pénze, rögtön a fejére lehetett olvasni, hogy erkölcsileg is „romlott”. Ami azt jelenti, hogy csak a koldulást és a csavargást tekintették a „valódi” szegénység megnyilvánulásának, míg a tiltott prostitúciót úgy magyarázták, mint a nőknek egy olyan fajta viselkedését vagy magatartását, ami erkölcsileg elfogadhatatlan.

Vagyis már a kortársak is úgy definiálták a szegénységet, hogy abban benne volt egy markáns nemi előítélet, hiszen a tiltott prostitúció „kikerült” a szegénység kezeléséből, s morális kérdéssé vált.

Több ilyen szálon jutottam el a gender kutatásához, de ez volt az egyik. Először az adatokban találok valamit, ami zavaró, rejtély, ha szabad így fogalmaznom, utána rájövök, hogy ez nemcsak egy statisztikai művelet, hanem emögött egy egész kor nemi előítéletessége, nemi konzervativizmusa rejlik. Vagy hadd hozzak fel egy másik példát! Volt statisztika arról is, hogy hányan kaptak rendszeres havi segélyt, és közöttük is nagyon kevés volt a nő. Elkezdtem kutatni, hogy is van ez. Újra elolvastam az eredeti anyagokat, kérvényeket. Miért kérnek a nők havi segélyt, és miért a férfiak, és hogyan bírálják el a hatóságok ezeket a kérvényeket. Rengeteg nő indokolta a kérését azzal, hogy a férje meghalt, kivándorolt, vagy nem is volt férje, és több gyereket nevel egyedül, ami miatt nem tud elmenni dolgozni. A hatóságok következetesen elutasították ezeket a kérelmeket, azzal az indokkal, hogy a nő munkaképes, és aki munkaképes, nem kaphat. Persze, de éppen azért nem tud elmenni dolgozni, mert az ő feladata egyedül gondoskodni a gyermekeiről. Azt a következtetést kellett levonnom, hogy az adott korban – és ma is – csak bizonyos fajta munkát ismernek el „valódi” munkaként. A gyerekevelés, a házimunka úgymond nem munka, csak a nő „dolga”, amit kötelessége ingyen végezni, és ha emiatt nem tud elmenni „dolgozni”, akkor semmilyen szociális segélyben nem részesülhet.

Persze a teljes történethez hozzá kell tennem, hogy én előtte is foglalkoztam a gender történetével, de amikor először kezdtem el Magyarországon kutatni, picit zárójelbe tettem a meglevő tudásomat. Hiába tettem azonban zárójelbe, a gender „makacsul” visszajött, azokon az utakon keresztül, amiket leírtam neked.

Bartha Eszter

A genderről – ahogyan az a mai magyar politikai megnyilvánulásokból is kiderül – igen sok hit és tévhit él az emberek fejében. Számodra mit jelent a gender, és milyen prioritásokat emelnél ki a saját definíciódban, elméleti-konceptuális orientációdban?

Susan Zimmermann

Számomra két szempont fontos, mint alappont, mint kiindulási tézis, még ha ezek nem is definíciók. Lehet, hogy az első elterjedtebb, és a másodikat jóval kevesebben veszik figyelembe. Először is, amikor a kutató „objektíven” be tudja bizonyítani adatokkal és tudományos eszközökkel, megfogható módon, hogy a nők egyik vagy másik területen átlagban más-hogyan állnak, mint a férfiak – legtöbbször rosszabbul, de elég az is, hogy

máshogyan –, akkor ez a különbség vagy különbözőség maga után vonja azt a kérdést, hogy miért van ez így. Ha világszerte a tulajdonnak csak az 5%-a van a nők kezében, miközben 95% van a férfiakéban, az magyarázatra szorul. Ettől tudományos téma. Azért is fordították le a gendert magyarrá úgy, hogy *társadalmi nemek*, ami ugyan leszűkített értelmezés, de ez az oka. Ha *van* társadalmilag és/vagy kulturálisan különbség nők és férfiak között, az maga után vonja a kérdést, hogy miért van ez így, hogyan van ez? Ez az első kiindulási pont.

A másik az, és itt már elkezdődik az a vita a konzervatív, de időnként a baloldali közvéleményben is, hogy ennek természetes okai vannak-e. Mondjuk, a nők azért szegényebbek, mert olyanak születnek, hogy ők nem olyan kapzsiak, mint a férfiak, és nem tudnak felhalmozni jelentős tulajdont. Sok mindent próbálnak mondani, hogy ez a különbség azért nem tudományos téma, mert a biológiából vagy a természetből fakad, és ezek következménye. Az én második pontom az, hogy engem nem érdekel, hogy biológiából vagy pszichológiából, hagyományból, gondolkodásból, társadalomból, kultúrából, hatalomból, törvényből vagy akármből következnek-e ezek a különbségek. Engem az vezérel, hogy nem az a lényeges, hogy a különbség *miből* fakad. Ha igazságtalan, ha hátrányos helyzetbe hozza a nőket, akkor az a társadalom dolga, hogy ezzel szemben megpróbáljon fellépni. Ha azt valljuk, hogy mindannyian emberek vagyunk, ilyen vagy olyan, férfi vagy nő, sárga, fekete piros vagy fehér, avagy mindegy, milyen, és ha látjuk, hogy az egyik ilyen csoport bármely ok miatt rosszabb helyzetben van, mint a másik, akkor az a feladatunk, hogy ezzel szembe szálljunk. Ez nem mindig hoz azonnal eredményt, de az a dolgunk, hogy lépünk. Ha a sárgák 30%-kal többet keresnek, mint a feketék, és ezt be is tudom bizonyítani, akkor tudok ez ellen törvényt hozni, vagy propagandát kifejteni, és ez a lényeg. Teljesen mindegy, miből ered. Mert a tünet, amit vizsgálok, a különbség, az *társadalmilag formálható*.

Bartha Eszter

Azt mondd, hogy számodra nagyon fontos, hogy a gender összekapcsolódik más kategóriákkal – például az osztállyal vagy a fajjal. Mit tudsz mondani a társadalmi reprezentációról, identifikációról és más, manapság divatos kutatási témáról?

Susan Zimmermann

Erről sokat lehetne és kell beszélni. De egy pillanatra azoknál a kérdéseknél maradnék, melyeket ezek előtt a kérdések előtt kell tisztázni. Itt is van egy harmadik szempontom, amelyet az osztállyal ill. konkrétan a munkásmozgalommal kapcsolatosan tudok illusztrálni. Mivel a nők a

férfiakhoz képest az élet szinte minden területén hátrányos helyzetben vannak, ezért (is) sok mindenre ráhúzzák a gendert mint magyarázó tényezőt, hogy ezáltal érjenek el valamit. Amikor a munkásmozgalom a Habsburg Monarchia idején a betegség- és nyugdíjbiztosításért harcolt, a táblájukon az állt, hogy mi „tiszteletre méltó férfi munkások” vagyunk, és nem alacsonyodunk le a segélyezésig, mint a szegény özvegyasszonyok és az egyéb rászorulók. Vagyis „ráhúzták” az osztálykérdésre azt a kategóriát, hogy „mi tiszteletreméltók vagyunk”, miközben „leértékelték” a szegény özvegyasszonyokat. Úgy követeltek maguknak anyagi támogatást osztályhelyzetük javítására, hogy „férfias” jelleget tulajdonítottak annak, amit el akartak érni, miközben annak, ami nem felelt meg a „munkásosztály”-nak, annak „nőies” látszatot adtak. Ez szerintem egy harmadik alapvető síkja a gender kutatásának – amely nagy általánosságban Joan Scottra megy vissza –, vagyis az, hogy még ha valami alapvetően nem a genderről szól is, mégis úgy használják kulturálisan, mintha itt a „maszkulin” és a „feminin” szféra csapna össze, és ennek alapján jönne létre valamilyen „hierarchia”. Ez egy olyan jelenség, ami áthatja az egész történelmet, és a gender-tanulmányoknak ahhoz a részéhez tartozik, ami a kulturális tanulmányok és a diskurzuselemezés „területe”.

Bartha Eszter

Nagyon érdekes történetet mondtál el arról, hogyan jelent meg – számodra – a szociálpolitikában a genderpolitika. Milyen háttérrel volt gender-tematikában a disszertációd előtt?

Susan Zimmermann

A legeslegeső tanulmányomat még diákkoromban írtam. Akkoriban többen részt vettünk a békemozgalomban, és kiadtunk egy kiadványt, amiben mindenféle cikk volt, békemozgalmi dolgok. Így kezdtem foglalkozni a nők békemozgalmával a Habsburg Monarchiában – ma nem is nevezném tanulmánynak, viszont ez volt az első ilyen irányú próbálkozásom. Ez azt jelenti, hogy engem már akkor, abban a politikai szubkultúrában, amiben éltem, elsősorban a nőügyek foglalkoztattak, és amikor politikailag elkezdtünk ezzel a témával foglalkozni, én rögtön megtaláltam a saját témámat. Az első komolyabb dolog, amit csináltam, az a mesterszakos dolgozatom volt. Akkoriban az volt az első szakdolgozat, amit az ember írt, mert nem volt BA. Ennek egy része, vagy annak egy változata meg is jelent egy német nyelvű folyóiratban, a *Feministische Studien*ben. Ez a dolgozat elsősorban azzal foglalkozott, hogy milyen feminista viták zajlottak a magzatelhajtás és a fogamzásgátlás körül az első világháború előtti időkben, főleg Németországban, de osztrák anyagokat is használtam a munkámban.

Bartha Eszter

Mondanál néhány szót ennek a dolgozatnak a főbb téziseiről?

Susan Zimmermann

Volt ebben egy kritikai mozzanat, mert az a felszínes meglátás a feminizmusról, hogy mindenképpen pártolja a magzatelhajtás, fogamzásgátlás stb. legalizálását. Ez világos, de én úgy találtam, hogy ez a mozgalom akkoriban – ha nem is minden képviselője, de egyes, a mozgalom szerves részét alkotó feministák – már akkor összekapcsolták az individuális jogokra vonatkozó követeléseiket (hogy legyen szabad magzatelhajtás, szabad házasság, szabad fogamzásgátlás) egyfajta eugenikus politikával, vagyis a „fajjavításra”, fajnemesítésre vonatkozó elképzelésekkel. Én megpróbáltam értelmezni, megmagyarázni és bírálni ezt az összekapcsolódást. Hogy is van az, hogy ez a liberalizálási politika, illetve az annak érdekében kifejtett propaganda már az eredetében összekapcsolódott egy mélységesen „illiberális” gondolkodásmóddal?

Bartha Eszter

A Közép-európai Egyetem Társadalmi nemek Tanulmánya Tanszékén tanszékvezetőként formálójává váltál egyes képzési programoknak is. Hogyan élted meg személyesen a gender oktatás hazai intézményesülését?

Susan Zimmermann

A legformálisabb síkkal kezdve úgy történt, hogy az ELTE-n is voltak kezdeményezések: például Adamik Mária és a körülötte lévő kollégák nagyon szorgalmazták egy gender szak indítását. A CEU-n eredetileg csak egyéves mesterszakok voltak, de mi nagyon hamar megértettük – az Egyetem általában és a Gender Tanszék különösen –, hogy hozzá kell adni a kétéves képzést, mert egyre több olyan diák fog jelentkezni hozzánk, akinek csak alapszakos (BA) diplomája van. Ez egybeesett azzal az időszakkal, amikor a Közép-európai Egyetem célul tűzte ki a magyar akkreditációt, mert korábban csak amerikai akkreditációval rendelkezett. És akkor az én feladatomból volt Fodor Évával együtt végigcsinálni a kétéves mesterszakos genderképzés magyar akkreditációját. Így jött létre a szakalapítási, aztán szaklétesítési okirat, amely keretet adott a mesterszakos genderképzésnek. Ezt persze rendszeresen felülvizsgálja az *Oktatási Hivatal*, és általában kérnek bizonyos változtatásokat.

Hosszú évek óta oktató a gender angol nyelven. Mik számodra a legfontosabb célkitűzések, prioritások az oktatói munkában?

Susan Zimmermann

Számomra az oktatásban a „szokványos” pedagógiai célok mellett – hogy a hallgatók tanuljanak meg önállóan gondolkodni – az a legfontosabb, hogy fogják fel, a gender nem egy elszigetelt fogalom, történetileg sem, és most sem, és konceptuálisan sem. Nincsen olyan terület, ahol érdemes lenne egy „gender-kérdést” megfogalmazni anélkül, hogy más kérdésekben, mint például az osztály, állást ne foglalnánk. A gender mindig összekapcsolódik más kategóriákkal, és ez jelen kell legyen a kérdésfeltevésben, a válaszokban, a vizsgálati módszerekben és még sorolhatnám – ez a legfontosabb alapelvem. Ezen belül nekem személyesen különösen fontos beemelni a diskurzusba azt a kategóriát, amivel a gender szorosan összekapcsolódik, de amit ritkábban szoktak vizsgálni, mint akár a fajt vagy az osztályt: és ez a globális egyenlőtlenség. Az egyenlőtlenséget okozó kategóriák *együttes* vizsgálata számomra az alap, ezen belül pedig a világszerte uralkodó egyenlőtlenségek vizsgálata genderszempontból a tanári, kutatói „vesszőparipám”.

Bartha Eszter

Ha azt kérném, hogy röviden vázold fel a gender kutatás történetének nagy korszakait, miket emelnél ki?

Susan Zimmermann

Hát, úgy szokták beállítani, legalábbis a történettudományban, hogy először – az 1970-es évektől – „bejött” a nő történet, aztán jött a gender, majd a kategóriák együttes vizsgálata, és ma – állítólag – az új materializmus korszakát éljük. Így szokták nézni, de én nem így nézem, és amikor tanítom, igyekszem nem így bemutatni vagy gondolkodni róla. Mert mindig minden korszakban volt pluralizmus. Ha most leülnék és írnék egy könyvet arról, hogyan fejlődött a társadalmi nemről való gondolkodás a történettudományban, mindenekelőtt két dolgot csinálnék. Először is, megnézném, hogy mik voltak a kisebbségi pozíciók az elmúlt évtizedekben. Például ott volt Gisela Bock, aki már a ’80-as évek elején együtt vizsgálta a különféle kategóriákat, vagyis megnézte, hogy a nácik sterilizációs politikájában milyen szerepet játszott – egymáshoz viszonyítva – az úgynevezett faj, a gender, és más kategóriák ill. különbségek. Vagy a ’70-es

években megjelent a marxista feminizmus, ami nem áll közel a szívemhez, de ez is egy kisebbségi pozíció. Vagy ha nézed Észak-Amerikát, a fekete feminizmust, már 1968-ban megjelent egy könyv, amely bemutatta a *különbségeket* a fekete és fehér nők élete között. Szóval az egyik szempontom az lenne, hogy a központba állítanám azokat, akik a főáramon kívül álltak. A másik pedig az, hogy globálisan nézném a historiográfiát. A feminizmust szokás úgy értelmezni, mint egy nyugati mozgalmat, és valóban, a nyugati nőttörténet úgy kezdődött, hogy nem ritkán baloldali vagy volt baloldali történésznők kezdték a nők vagy a gender szempontjából nézni a történeti forrásokat. Az államszocialista korszak, ebből, úgymond kimaradt, vagy szokásos módon később csatlakozott. Pedig, hogy csak egy példát mondjak, a *Szakszervezetek Elméleti Kutató Intézetében* ott ült közben Fonó Zsuzsa, aki leírta, hogy 1914 előtt mennyire férfiközpontú volt a magyar szakszervezeti munkásmozgalom, de róla nem tud a nyugati történetírás (sőt, a magyar sem nagyon). Szóval, nemcsak Nyugaton vagy a Nyugat által dominált területeken kell megnézni a kisebbségi pozíciókat, hanem globálisan kell vizsgálni, ki mit csinált, akkor is, ha ezt ott nem hívták *gender studies*nak vagy nőttörténetnek.

Bartha Eszter

Több tanulmányt publikáltál az *Aspasia* című folyóiratban, s ezek az államszocializmus nőttörténetével (is) foglalkoznak. Hogyan látod a korszak historiográfiájában a nőttörténetet?

Susan Zimmermann

Amit konkrétan néztem, az az, hogy 1948 és 1989 között mit írtak a magyar nőttörténetben az 1945 előtti időszakra vonatkozóan, és itt szerepel Fonó Zsuzsa is.¹ Rengeteg az akkoriban megjelent nőttörténelemmel foglalkozó irodalom. Igaz, hogy sokszor kissé naiv a forráskezelés és a forrásbemutató, vagy például nincs lábjegyzet, csak egy bibliográfia. Sok kiadványt szántak akkoriban a nagyközönségnek, és ez sokszor gátolja a mai használhatóságukat. Ugyanakkor, ha a tartalmat nézzük, van egy fontos tanulság. Akkoriban ugyan a szerzők – egyesek inkább, mások kevésbé – doktriner módon kapcsolták kutatási eredményeiket a marxizmushoz, de rengeteg kutatást végeztek és publikáltak a nőttörténelem különböző témaiban.

¹ Susan Zimmermann: In and Out of the Cage: Women's and Gender History Written in Hungary in the State-Socialist Period. *Aspasia*, Vol. 8, 2014, 125–149.

Bartha Eszter

Hogyan látod, mennyiben jelent meg – ha megjelent – ezekben a munkákban a globális látásmód?

Susan Zimmermann

A marxista vagy a marxizmushoz közel álló történettudományak mindig az egyetemes történelem a horizontja, és ez hatott a nőtörténeti kutatásra is. Felfogták, tisztában voltak azzal, hogy a létező társadalomban, beleértve a magyar államszocializmust is, nincs valódi női egyenjogúság. Haladásban gondolkodtak, és ebben az államszocializmus szertintük mégiscsak előbbre tart persze, mint a polgári demokrácia, ez világos. De korántsem állították, hogy megszűnt volna a nemi diszkrimináció vagy a nők egyenlőtlen helyzete. Sok történeti tanulmány háttérében az húzódott, hogy az akkori elvtársaknak és férfiaknak megmutassák: azok a körülmények, jelenségek, amik régen nagyon rosszak voltak a nőknek, ma is léteznek.

Bartha Eszter

Volt-e az államszocialista magyar nőtörténetnek kritikai vonulata?

Susan Zimmermann

Egyértelműen volt. Igaz, ebben a tanulmányban csak az 1945-re vonatkozó időszakot néztem, de van egy másik kutatásom, ahol a magyar szakszervezeti nőket vizsgálom. Ők teljesen nyíltan bírálták a nőknek az államszocializmuson belüli helyzetének bizonyos egyenlőtlenségeit, így például az egyenlőtlen, diszkriminatív bérezésüket. Fontos hangsúlyozni: ezzel együtt elfogadták a rendszer kereteit, vagyis nem a rendszeren *túl* gondolkodtak, hanem a jobbítás szándékával fogalmazták meg kritikájukat. Úgy fogták fel, hogy igaz, hogy az osztálykérdésben és az egyenlőségben még vannak elmaradások, de mégis olyan társadalomban élnek, ahol ezek megoldása folyamatban van, hiszen a munkásosztály az úgymond uralkodó osztály — ez ugyan nem volt igaz, de ez volt a rendszer legitimációs ideológiája, amit ezek a nők elfogadtak. Alternatívaként csak a kapitalizmust látták, ami természetesen a rosszabb alternatívát jelentette, és nem próbálták meg túllépni az államszocializmuson, csak ennek folyamatos továbbfejlesztésében gondolkodtak. Ezzel a háttérrel együtt tudott (csak) megjelenni a gender-kritika.

Bartha Eszter

Mikor kezdte el foglalkozni az államszocialista korszakkal?

Susan Zimmermann

Az államszocializmusról szóló saját kutatásomat sokáig csak „tudományos hobbi”-ként tituláltam magamban. Őszintén meg kell mondanom, én nagyon sok kritikával állok hozzá ehhez a rendszerhez – ami nem jelenti azt, hogy ne bírálnám, vagy ettől „kevésbé” bírálnám a nyugati demokráciákat. A kritika visszanyúlik abba az időszakba, amikor egy baloldali szubkultúrában éltem, még mielőtt Magyarországra jöttem volna. A társadalmi reprodukció a mi feminizmusunkban nagyon fontos kérdés volt. Ez is ki van zsákmányolva a kapitalizmusban. Számomra a feminizmusnak nincs tétje, ha nem beszél a fizetetlen munkáról a háztartásban és a gyerekevelésben. Amikor 1990-ben Magyarországra jöttem, teljesen világossá vált számomra, hogy ezt a fizetetlen munkát az államszocializmusban brutálisan kizsákmányolták és fenntartották. Ez ügyben fontos empirikus különbségek voltak egyes területeken a két rendszer között, de strukturálisan nem volt különbség. A fizetetlen házi- és gondozási munkának a nőkre hárított felelőssége az egyik fő oka annak, hogy ki vannak szolgáltatva, és hátrányos megkülönböztetés éri őket. Ezt akartam bemutatni az első komolyabb tanulmányban, amit írtam az államszocializmusról.²

Bartha Eszter

Hogy jutottál el a szakszervezeti nőkhöz?

Susan Zimmermann

Egy másik kutatásomban, amely a nemzetközi nőmozgalom történetét vizsgálta, azt láttam, hogy történetileg rengeteg baloldali nő és rengeteg nem-fehér nő nem vagy nem csak a nőmozgalomokban szervezkedett. Ott ugyanis sok esetben a fehér, középosztályba tartozó aktivisták voltak többségben, akik „gender first” („a gender mindenekelőtt”) politikát csináltak. Ezeknél a nőmozgalmaknál a gender különálló dologként és első helyen volt elképzelve. Ezt történetileg kell elemezni, vannak ennek

² Susan Zimmermann: Gender Regime and Gender Struggle in Hungarian State Socialism. *Aspasia*, vol. 4, 2010, 1–24. A tanulmány magyarul is megjelent az *Eszmélet*-ben: A társadalmi-nemi (gender-) rezsim és küzdelem a magyar államszocializmusban. *Eszmélet*, 2012, 24. évf. (96. szám), 103–131.

stratégiai és taktikai okai, melyeket igen világosan meg lehet magyarázni. De az olyan nők számára, akik a munkásosztályhoz tartoztak, vagy azzal azonosultak – itt az önazonosság számít! –, és nem rendelték alá az osztályt vagy a fajt a genderharcnak, az efféle nőmozgalom nem nyújtott valódi otthont, mert az osztálykérdés itt alá volt rendelve a genderkérdésnek. Ezért sokan választották inkább a munkásmozgalmat, ahol megpróbálták behozni a gendert, és itt is többnyire kudarcot vallottak, mert itt a genderkérdés volt alárendelve az osztálykérdésnek. A másik stratégia az olyan nők számára, akik két- vagy többféle hátrányos megkülönböztetés ellen akartak harcolni egyszerre, az volt, hogy egyszerre több helyen voltak jelen. Így volt ez például Glücklich Vilma esetében, aki benne volt a liberális magyar nőmozgalomban és ugyanakkor zsidó egyesületekben is, ahol a férfiak voltak többségben. A szakszervezeti nők történelme azért kezdett érdekelni, mert ők a „legmacsóbb”, legférfiközpontúbb világban mozogtak, hiszen a szakszervezeti mozgalom sokkal konzervatívabb és patriarchálisabb volt, mint az átlagos szociáldemokrata vagy akár kommunista munkásmozgalom. Ezek a nők mégis itt próbáltak meg szervezkedni. 1919-ben létrehozták az *International Federation of Working Women* nevű szervezetet, de a szakszervezeti nők önálló nemzetközi szervezete rövid életűnek bizonyult. 1923-ban az egyik frakció azt mondta, hogy vissza kell menni a férfiak által dominált nemzetközi szövetségbe, és ott kell egy – mint később kiderült – hatalom nélküli nőbizottságot gründolni. Ebben a kontextusban kezdtem el érdeklődni a szakszervezeti nők iránt.

Bartha Eszter

Hogyan kerültek bele a képbe a magyar szakszervezeti nők?

Susan Zimmermann

Ez tipikus történelmi történet. Mindegyik szerzőről, akiről írtam a magyar nő-történelmi tanulmányomban, szerettem volna összeszedni néhány adatot. És Fonó Zsuzsáról semmit nem találtam. Már le kellett adnom a cikk korrekcióját, amikor eszembe jutott, hogy szinte minden anyaga a Szakszervezetek Elméleti Kutató Intézeténél (SZEKI) jelent meg. És megtaláltam a SZEKI személyzeti anyagát. És ahogyan ezzel foglalkoztam, felfedeztem, hogy rengeteg anyag van a magyar szakszervezeti nőkről!

Bartha Eszter

A rendszerváltás után gyökeres fordulat állt be a magyar historiográfiában. Hogyan látod Magyarországon a *gender studies* helyzetét az újkapitalizmusban?

Susan Zimmermann

Több problémát látok. A régi rendszer leértékelődése kiiktatta az általam vizsgált szerzőket a magyar historiográfia-történetből. Közben úgy ment végbe a rendszerváltás, hogy a gendert összekapcsolták a nyugatosítással és sokszor a neoliberalizmussal is. Ez sokáig megnehezítette a kritikai feminizmus megjelenését.³ Ma is domináns a liberális feminizmus, de a helyzet mégiscsak megváltozott.

Bartha Eszter

Mit mondanál a gender iránt érdeklődő magyar fiataloknak?

Susan Zimmermann

Ami ma jelen van mint *gender studies* a magyar egyetemeken, az sokszor magas szintű, és megállja a helyét. Akiket én ismerek, azok mind nagyon komoly munkát végeznek, sokan kritikai, és manapság egyre nagyobb mértékben újbaldali gender-tanulmányt csinálnak, kutatnak vagy oktatnak. Én azt mondom: ahol van gender-óra, azt vegyék fel, vitatkozzanak, olvassanak, stb. A gender, mint minden más, mindig politikai kérdés. A kérdés csak az, hogy milyen politikához kötődik, milyen koncepciókkal dolgozik. Úgy lehet élő gender studies-közösséget építeni egy országban, hogy mindenki követelje a jogot a tanuláshoz, és ahhoz, hogy megkérdőjelezze a konzervatív nemi gondolkodást – meg persze minden mást, hiszen ez egy nagyon nyitott és „határok nélküli” tudomány.

³ Susan Zimmermann: The Institutionalization of Women and Gender Studies in Higher Education in Central and Eastern Europe and the Former Soviet Union: Asymmetric Politics and the Regional-Transnational Configuration. *East-Central Europe/L'Europe du Centre-Est: Eine wissenschaftliche Zeitschrift*, 34-35 (2007–2008) part 1–2, 131–160. A tanulmány magyarul is megjelent az *Eszméletben*: A társadalmi nemek tudománya Kelet-Közép Európa és a posztszovjet térség felső oktatásában. Aszimmetrikus politikák és helyi-nemzetközi konstelláció, in: *Eszmélet* (2007) 73, 25–58.